

ΠΟΙΟΣ ΕΙΝΑΙ ΕΛΛΗΝΑΣ;

Η ελληνική ταυτότητα τα χρόνια του Αγώνα και οι απαντήσεις που δόθηκαν στα επαναστατικά Συντάγματα και την οθωμική περίοδο για την ιθαγένεια. Στην εντοπιότητα και τη χριστιανική πίστη προστέθηκαν στην πορεία για τους αλλοδαπούς η συμμετοχή στους πολέμους και «η ελληνική φωνή...»

Ποιος είναι Έλληνας; Ποιος ήταν οι πρώτες απαντήσεις που δόθηκαν; Ποιον θεωρούσαν πολίτη τα πρώτα συνταγματικά κείμενα του Αγώνα και οι πρώτες διατάξεις του νεοελληνικού κράτους; Οι απαντήσεις δεν είναι εύκολες και αυτονόητες όπως σήμερα. Αν και όχι τόσο με τις διαφορετικές προσεγγίσεις περί «ελληνικής ταυτότητας», αλλά και το περίπλοκο μεταναστευτικό πρόβλημα.

Με την κήρυξη του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα επιβαλλόταν να περιγραφεί ποιος είναι Έλληνας. Να οριστεί από την αρχή τότε, παρά το γεγονός ότι κάποιες προδιαγραφές προσέφεραν οι διαφωτιστές (Κοραΐς, Καταρτζής, Ρήγας κ.ά.) κατά την προεπαναστατική περίοδο. Εξαιρετικά δυσχερές εγχείρημα πριν από τη συγκρότηση του έθνους-κράτους. Οι απαντήσεις που δόθηκαν από τα τοπικά πολιτεύματα και από τις τρεις Εθνοσυνελεύσεις, ενώ ο Αγώνας συνεχιζόταν, αντιπροσωπεύουν ασφαλώς, στον έναν ή στον άλλο βαθμό, την κυρίαρχη

αντίληψη της εποχής. Σύμφωνα με αυτήν, τα κριτήρια για να είναι κάποιος Έλληνας, να έχει την ελληνική ιθαγένεια, όπως θα καθιερωθεί να λέγεται αργότερα, είναι δύο: α) να είναι κάτοικος της Ελλάδας, δηλαδή να είναι αυτόχθων και β) να

πιστεύει στον Χριστό. Αυτό πρωτοκαθορίστηκε από τη συνέλευση των Σαλώνων (Αμφισσα), όπου συγκροτήθηκε από προκρίτους και κληρικούς ο Οργανισμός του Αρείου Πάγου. Πατέρας του ορισμού θεωρείται ο Θ. Νέγρης, ο οποίος ήταν και ο συντάκτης της Νομικής Διάταξης της Ανατολικής Χέρσου Ελλάδος - το αρτιότερο πολιτειακό κείμενο την πρώτη χρονιά της Επανάστασης. Από τότε τα δύο κριτήρια επαναλαμβάνονται στα Συντάγματα της Επιδαύρου, του Ασπρους και της Τροιζίνας (1822-1827), με προσθήκες και επεξηγήσεις. Με την ίδια διάταξη εισάγεται και η έννοια της πολιτογράφησης, «διά της οποίας η πατρίς υιοθετεί τρόπον τινά τον ξένον, γινόμενον ούτω συμπατριώτην ή πολίτην ποιητόν». Προϋποθέσεις ήταν πάλι η χριστιανική πίστη και η εντοπιότητα.

Σύγχρονοι ιστορικοί κάνουν δύο βασικές επισημάνσεις για τη μείζονα προϋπόθεση της χριστιανοσύνης προς απόκτηση της ελληνικής «ταυτότητας»:

- Η «πίστις εις τον Χριστόν» δεν ταυτίζεται με την Ορθοδοξία. Συμπεριλαμβάνονται πιστοί κάθε χριστιανικού δόγματος.

- Το κριτήριο εντάσσεται στο πλαίσιο μιας φιλελεύθερης και όχι θεοκρατικής αντίληψης, αφού σύμφωνα με το ίδιο κείμενο «ο Έλλην δεν ενοχοποιείται διά τα θρησκευτικά και πολιτικά του φρονήματα».

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΥΠΑΙΘΡΟΣ

Τους ρομαντικούς
καλλιτέχνες
στα μεταεπαναστατικά
χρόνια δεν συγκινούσαν
οι ηρωικές στιγμές
και οι τραγωδίες,
αλλά και οι καθημερινές
σκηνές.

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΘΕΣΜΟΥ

Η «γέννηση» και τα πρώτα βήματα της ελληνικής ιθαγένειας

Της *Ελπίδας Κ. Βόγλη**

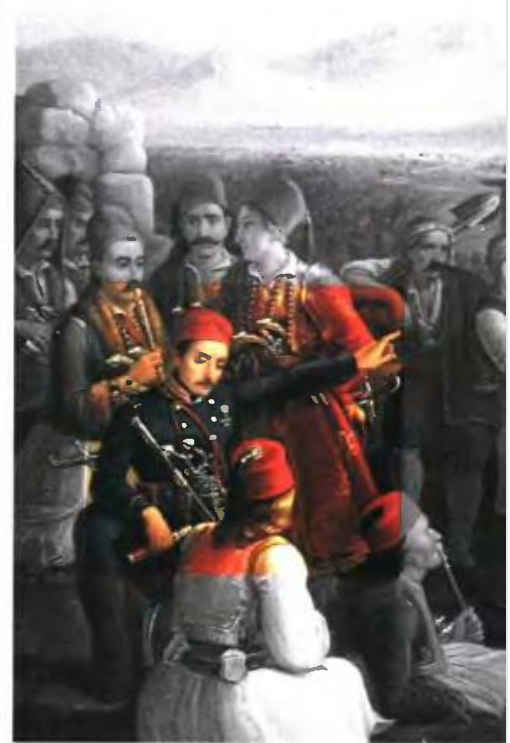
*Λέκτορας Νεότερης και Σύγχρονης Ελληνικής Ιστορίας στο Τμήμα Ιστορίας και Εθνολογίας Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης. Συγγραφέας του βιβλίου «ΕΛΛΗΝΕΣ ΤΟ ΓΕΝΟΣ. Η ιθαγένεια και η ταυτότητα στο εθνικό κράτος των Ελλήνων (1821-1844)» από τις Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

Οσο κι αν προκαλεί εντύπωση στον σύγχρονο αναγνώστη της ελληνικής Ιστορίας, ο πρώτος θεσμός που καθιερώθηκε από τους νομοθέτες της Επανάστασης ήταν αυτός της ιθαγένειας. Επρόκειτο, μάλιστα, για αναπόδραστη επιλογή, που δεν αποσκοπούσε σε αποκλεισμούς μη Ελλήνων το γένος ή το αίμα από τη διαμορφούμενη ελληνική κοινωνία, ούτε είχε στόχο να αποθαρρύνει υποψήφιους μετανάστες να εγκατασταθούν στην ελληνική επικράτεια. Γιατί άλλωστε να θεωρείται επιτακτική η ανάγκη να διαχωριστούν οι Έλληνες πολίτες από τους αλλοδαπούς - η διάκριση δηλαδή που επηρέασε καθοριστικά τις εξελίξεις στο ζήτημα στη Γαλλία, τη χώρα όπου επιχειρήθηκε η πρώτη κωδικοποίηση του δικαίου της ιθαγένειας;

Εξάλλου, ενόσω συνεχιζόταν ο πόλεμος, η παρουσία και η δράση των αλλοδαπών φιλελλήνων στις επαναστατημένες επαρχίες ωφελούσε παρά ζημίωνε το ελληνικό κίνημα, συνδράμοντας στη διεθνοποίησή του και προσελκύνοντας τη συμπάθεια της διεθνούς κοινής γνώμης.

Ο πρώτος ορισμός

Έλληνες πολίτες, λοιπόν, αναγνωρίστηκαν οι χριστιανοί αυτόχθονες κάτοικοι των υπό τα όπλα επαρχιών. Αυτός ήταν ο μοναδικός ορισμός του πολίτη στο Πολίτευμα του 1822 και υπαγορεύθηκε από τις επιτακτι-

κές ανάγκες της εμπόλεμης ελληνικής κοινωνίας παρά από τυχόν θεωρίες ή προσδοκίες για την ανασύσταση μιας ορθόδοξης χριστιανικής αυτοκρατορίας. Εξάλλου, αξίζει να τονιστεί πως ήταν γενικά η χριστιανική και όχι αποκλειστικά η ορθόδοξη πίστη που μεταβαλλόταν τώρα σε κριτήριο ελληνικότητας - και ο λόγος που οδηγούσε στη λήθη των προαιώνιων δογματικών διαφορών στους κόλπους του χριστιανικού κόσμου δεν ήταν απαραίτητα η παρουσία καθολικών (των λεγόμενων Λατινών) χριστιανών σε κάποια νησιά του Αιγαίου Πελάγους.

Με άλλα λόγια, η έμφαση στη χριστιανική ταυτότητα του πολίτη είχε στόχο να διαχωρίσει τους επαναστάτες-πολίτες από τους εχθρούς της Επανάστασης, οι οποίοι κατοικούσαν στους ίδιους τόπους, στις επαρχίες δηλαδή που εντάχθηκαν στην προσωρινή ελληνική επικράτεια, από τη στιγμή που έλαβαν (ή θα λάμβαναν) τα όπλα εναντίον του σουλτάνου (και προφα-

νώς το διάστημα που θα συμμετείχαν στην Επανάσταση). Και ήταν επίσης ένα από τα ευφύεστερα τεχνάσματα της επαναστατικής διπλωματίας.

Σχεδιάστηκε για να ενισχύσει την εντύπωση ότι η ελληνική κοινωνία εξελισσόταν από προστατευόμενη θρησκευτική κοινότητα της ομόδοξης Ρωσίας σε ανεξάρτητο εθνικό κράτος και οργανικό μέλος της οικογένειας του χριστιανικού κόσμου της Ευρώπης. Επιπλέον ότι ο πόλεμος που διεξήγαγαν οι Έλληνες εναντίον ενός αλλόπιστου λαού δεν αποσκοπούσε στη διαιώνιση του θρησκευτικού μένους και τη μισαλλοδοξία, αλλά ούτε αναιρούσε τις προδευτικές αρχές του ευρωπαϊκού συστήματος.

Αντίθετα, ο πόλεμος αυτός είχε στόχο να εξαλείψει τις διακρίσεις και τις καταπίεσεις που βασιζόνταν στη θρησκευτική ετερότητα και οι οποίες είχαν ζημιώσει κατά καιρούς όχι μόνο τους χριστιανούς επαναστάτες αλλά και τους Ευρωπαίους υπηκόους

που εμπορευόνταν και δραστηριοποιούνταν στην επικράτεια του σουλτάνου.

Τυχόν αποκλεισμοί αλλοθρήσκων -των μουσουλμάνων εχθρών και επιπλέον των Εβραίων- ήταν δυνατό να δικαιολογηθούν εν καιρώ πολέμου. Ειδικά στην περίπτωση της χριστιανικής Ελλάδας, αν θεωρηθεί πως η σύστασή της είχε στόχο να μεταβάλει τα εσωτερικά σύνορα που έως τότε χώριζαν τις θρησκευτικές κοινότητες και τους υπηκόους του προηγούμενου κυρίαρχου κράτους σε εξωτερικά σύνορα, που στο εξής θα χώριζαν δύο ανεξάρτητα κράτη και δύο διαφορετικούς λαούς, τέτοιοι αποκλεισμοί ήταν αναπόφευκτοι.

Οι ετερόχθονες χριστιανοί

Μια δεύτερη ομάδα πολιτών συγκροτούσαν από το 1823 οι ετερόχθονες χριστιανοί υπό τον όρο ότι θα διακήρυτταν την πρόθεσή τους να συμπεριληφθούν στην κοινωνία των Ελλήνων και να μεταφέρουν την κατοικία τους στην ελληνική επικράτεια. Με αυτή την προσθήκη στον ορισμό του πολίτη ελεύθερη πρόσβαση στο υπό σύσταση κράτος αποκτούσαν:

α) οι στρατιώτες/πολίτες που μεταβάλλονταν μετά την κατάλυση της εξέγερσης στις ιδιαίτερες πατρίδες τους σε ετερόχθονες χάνοντας τα ελληνικά δικαιώματά τους
β) οι Έλληνες-χριστιανοί και «την ελληνική φωνήν πάτριον έχοντες», οι οποίοι κατάγονταν από τις μη επαναστατημένες επαρχίες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ή προέρχονταν από τη διασπορά.

Η ελληνοφωνία υπήρξε το δεύτερο κριτήριο μετά τη χριστιανική πίστη που δεν είχε εμφανιστεί έως τότε στο δίκαιο της ιθαγένειας άλλων κρατών. Αλλά αντίθετα από τη χριστιανική πίστη, η εμφάνισή της στους ελληνικούς νόμους προωθούσε μόνο νέους αποκλεισμούς, των οποίων η αναγκαιότητα δεν είναι εύκολο να εξηγηθεί. Η πειστικότερη, πάντως, εκδοχή που εξηγεί τη δεδομένη στιγμή την προβολή του γλωσσικού κριτηρίου στον ορισμό του Έλληνα πολίτη ήταν η πρόθεση των νομοθετών να προσελκύσουν στις επαναστατημένες επαρχίες τους Έλληνες, που παρέμεναν διασπαρμένοι είτε στο κράτος του

Το ελληνικό στρατόπεδο του Καραϊσκάκη στον Πειραιά το 1827. Πίνακας του Θ. Βρυτάκη (περίπου το 1855).

Ο ΟΡΚΟΣ

Εis το όνομα του Υψίστου και της Πατρίδος

Εξι άρθρα καθόριζαν τον τρόπο πολιτογράφησης, που επισφραγίζονταν με τον όρκο: «Ορκίζομαι εις το όνομα του Υψίστου και της Πατρίδος να συντρέχω πάντοτε εις υποστήριξιν της ελευθερίας και ευδαιμονίας του Έθνους μου, θυσιάζων υπέρ αυτού και αυτήν μου την ζωήν, εάν χρεία το καλέσῃ. Να υποτάσσωμαι εις τους νόμους της Πατρίδος μου, να σέβωμαι τα δίκαια των πολιτών μου και να εκπληρώω απαραβίτως τα καθήκοντα του Πολίτου».

Βοσκός και
βοσκοπούλα. Πίνακας
του John Linton
(περίπου το 1850),
που αποδίδει μια
καθημερινή σκηνή.

σουλτάνου είτε στο εξωτερικό. Αλλά και η αδυναμία τους να επιτύχουν αυτό τον στόχο σχεδιάζοντας έναν κοινό ορισμό και προβάλλοντας τα ίδια κριτήρια.

Από τη μια, δηλαδή, η εθνική ιδιαιτερότητα των Ελλήνων υπηκόων του σουλτάνου δεν ήταν δυνατό να αποδειχθεί παρά μόνο με την επίκληση του θρησκευματος. Από την άλλη, όμως, για τους Έλληνες που βρίσκονταν σε ξένες επικράτειες και ήταν στη συντριπτική τους πλειονότητα κάτοικοι χριστιανικών κρατών ήταν αναγκαίο να προβληθεί ένα πρόσθετο κριτήριο πέρα από το θρήσκευμα. Προφανώς ως τέτοιο επιλέχθηκε η γλώσσα. Αλλά τελικά υπήρξε το μοναδικό κριτήριο των επαναστατικών νόμων που επικρίθηκε ως ακατάλληλο και απολύτως επισφαλές.

Μετωπική επίθεση

Είναι γνωστή η δριμύτατη επίθεση που εξαπέλυσε ο Θεόδωρος Νέγρης εναντίον της δημιουργίας δύο κατηγοριών Ελλήνων πολιτών (των χριστιανών αυτοχθόνων δηλαδή και των χριστιανών και ελληνοφώνων ετεροχθόνων) και του αποκλεισμού των μη ελληνοφώνων χριστιανών. Πράγματι, με την αποσιώπηση της ελληνοφωνίας, το 1827, ελεύθερη πρόσβαση στην υπό σύσταση Ελλάδα αποκτούσαν και οι τελευταίοι είτε ήταν είτε δεν ήταν Έλληνες την καταγωγή, υπό τον όρο ότι θα ήταν πρόθυμοι να μεταβούν στις επαναστατημένες επαρχίες και να πολεμήσουν για την ελληνική ανεξαρτησία. Εξάλλου, αν η ελληνική ιθαγένεια θεωρηθεί ως η νομική έκφραση της πολιτισμικής και της υπό αναδιαμόρφωση εθνικής ταυτότητας των Ελλήνων, η έμφαση στη χριστιανική πίστη (χωρίς άλλες προϋποθέσεις, όπως η ελληνοφωνία) επέτρεπε στο ελληνικό έθνος να ταυτίζεται και να διεκδικεί έμμεσα εν γένει τον χριστιανικό πληθυσμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας που σίγουρα ήταν μεγαλύτερος από τον αντίστοιχο ελληνικό κόσμο. Σε αυτήν ακριβώς τη σημασία της θρησκευτικής πίστης θα πρέπει να αναζητηθούν οι απαρχές του ελληνικού μεγαλοϊδεατισμού και ίσως ο Νέγρης θα πρέπει να θεωρηθεί ένας από τους πρώτους εισηγητές του.

Συνέχειες και ...ασυνέχειες

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ιθαγένεια γεννήθηκε ως θεσμός του ελληνικού δικαίου παράλληλα με την επαναστατική διακήρυξη για τη σύσταση του ελληνικού κράτους πριν ακόμη εξασφαλιστεί η αναγνώριση της υπόστασης αλλά και των συνόρων του από τη διεθνή κοινότητα της εποχής, για να εξυπηρετήσει συγκεκριμένους στόχους και σκοπιμότητες. Υπό συγκυριακές συνθήκες μάλιστα, ήδη κατά τη διάρκεια του Αγώνα είχε πετύχει:

- α) να διαχωρίσει τους χριστιανούς από τους μουσουλμάνους αυτόχθονες του μεγαλύτερου τμήματος της ελεύθερης Ελλάδας,
- β) να διευκολύνει την ένταξη στο ελεύθερο πολιτικό έθνος πολλών ετεροχθόνων «υπό τον οθωμανικόν ζυγόν» χριστιανών, ελληνόφωνων ή μη, Ελλήνων την καταγωγή ή υποτιθέμενα Ελλήνων,
- γ) να προεξαγγείλει τις προθέσεις της υπό σύσταση πολιτείας για την ένταξη στο επιδιωκόμενο κράτος και των Ελλήνων της αλλοτρίας, μολοντί η απουσία έως το 1834 του ελληνικού προξενικού δικτύου δεν επέτρεψε τελικά τη μεταβολή της πολιτικής τους ταυτότητας πριν από την άφιξή τους στην επαναστατημένη χώρα,
- δ) να κορηγήσει επί τημὴ το δικαίωμα της πολιτογράφησης σε ξένους φιλέλληνες ως ανταμοιβή για τη συνδρομή τους στην ελληνική υπόθεση και τέλος,
- στ) να ρυθμίσει σε φιλελεύθερες βάσεις

το δικαίωμα ένταξης σε μια ανοικτή ως επί το πλείστον κοινωνία Ελλήνων πολιτών, τέτοια που συνήθως πλάθουν οι επαναστάσεις, των ξένων που θα αποδεικνύονταν ικανοί και πρόθυμοι να συνδράμουν στην οικονομική ανάπτυξη της νέας τους πατρίδας. Αν πράγματι οι Έλληνες της μετεπανάστατικής Ελλάδας επιθυμούσαν μια ελεύθερη πατρίδα για τους ομοεθνείς τους, τους αυτόχθονες Έλληνες της ελεύθερης χώρας, τους ετερόχθονες ομογενείς και τους άλλους χριστιανούς από την Τουρκία, που πολέμησαν μαζί τους στα πεδία των μαχών τα προηγούμενα χρόνια, οι νομοθέτες που σχεδίασαν τον νέο κώδικα της ελληνικής ιθαγένειας το 1835 ήταν φανερό ότι συντάσσονταν με την προσδοκία τους.

Υπό αμφισβήτηση

Με άλλα λόγια, το 1835 Έλληνες υπήκοοι θεωρήθηκαν όλοι ανεξαιρέτως οι πολίτες της επαναστατημένης Ελλάδας, σύμφωνα με τα κριτήρια που προέβλεπαν για την αναγνώρισή τους οι νομοθέτες του Αγώνα. Ακόμη κι αν πράγματι αμφισβητήθηκε η ελληνική ταυτότητα της μικρής ομάδας η οποία είχε μεταναστεύσει στην ελεύθερη χώρα το διάστημα των τεσσάρων περίπου μηνών που μεσολάβησε από την έκδοση του πρωτοκόλλου της 3ης Φεβρουαρίου 1830 έως την έκδοση του νέου πρωτοκόλλου για τη μετανάστευση την 16η Ιουνίου του ίδιου έτους, δεν υπάρχουν στοιχεία που να αποδεικνύουν πως επρόκειτο για σχεδιασμένο αποκλεισμό. Εξάλλου, και ο κώδικας του 1835 βασίστηκε σε γαλλικά πρότυπα - ίσως περισσότερο από όσο οι διατάξεις για την ιθαγένεια που περιλήφθηκαν στα επαναστατικά πολιτεύματα. Η ση-

ΠΟΖΑ ΣΤΟ ΛΙΜΑΝΙ.

Η «συνέχεια» αποτυπωμένη σε στερεοσκοπική λήψη στο λιμάνι της Πάτρας (τέλη 19ου αιώνα).

Η διάταξη για τους Έλληνες της διασποράς

Η ΝΕΑ διάταξη που προστέθηκε το 1827 στον ορισμό του πολίτη αφορούσε αποκλειστικά στους Έλληνες της διασποράς, οι οποίοι αποκτούσαν την ελληνική ιθαγένεια διά της γέννησής τους «από πατέρα Έλληνα» και χωρίς να είναι απαραίτητη η εγκατάστασή τους στην ελληνική επικράτεια. Αυτή ήταν η πρώτη εμφάνιση του κριτηρίου της εξ αίματος καταγωγής (jus sanguinis) στο ελληνικό δίκαιο. Αλλά η σημασία του μπορεί να θεωρηθεί κυρίως συμβολική. Εξάλλου, πόσοι από τους Έλληνες που είχαν μεταναστεύσει στο εξωτερικό πριν από το 1821 είχαν πατέρα Έλληνα ως προς την ιθαγένειά του για να ενεργοποιήσουν το δικαίωμά τους στην ελληνική ιθαγένεια;

■ ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΘΑΓΕΝΕΙΑ

Τα πρώτα ντοκουμέντα

1. Νομική Διάταξις της Ανατολικής Χέρσου Ελλάδος (1821)

- Α) «Όσοι κάτοικοι της Ελλάδος πιστεύουσιν εις Χριστόν είναι Έλληνες»

- Β) «Όσοι πατρόθεν ή μητρόθεν ή αμφοτέρωθεν από Έλληνας, εγεννήθησαν ή εμετοίκισαν εις ξένην γην, αν οίκοθεν επιστρέψωσιν εις την Ελλάδα, είναι Έλληνες. Και αν αφού επισήμως προσκληθώσιν από την Διοίκισιν της Ελλάδος, επιστρέψωσιν οίκαδε

εντός του προσδιορισθησμένου καιρού, είναι Έλληνες. Αν όμως ούτ' οίκοθεν, ούτε προσκληθέντες, έλθωσιν εν καιρώ (εκτός μόνον αν προφανή εμπόδια έχωσιν) ζημιούνται αυτοί και οι απόγονοι αυτών το Εθνικόν Ιερόν δικαίωμα».

2. Προσωρινόν Πολίτευμα (1822)

-»Όσοι αυτόχθονες κάτοικοι της Επικρατείας της Ελλάδος πιστεύουσιν εις Χριστόν εισίν Έλληνες και απολαμβάνουσιν άνευ τίνος διαφοράς όλων των πολιτικών δικαιωμάτων».

3. Νόμος της Επιδάουρου (1823)

-»...Ομοίως Έλληνες εισί, και των δικαιωμάτων απολαμβάνουν, όσοι έξωθεν ελθόντες και την ελληνικόν φωνήν πάτριον έχοντες, και εις Χριστόν πιστεύοντες. Ζητήσωσιν παρρησιάζόμενοι εις τοπικόν Ελληνικόν Επαρχίας αρχήν, να εγκαταριθμηθώσι δι' αυτής εις τους πολίτας Έλληνας».

4. Πολιτικόν Σύσταγμα (1827)

-»Έλληνες είναι: α) Όσοι αυτόχθονες της Ελληνικόν Επικρατείας

πιστεύουσιν εις Χριστόν, β) όσοι από τους υπό τον Οθωμανικόν ζυγόν πιστεύοντες εις Χριστόν ήλθον ή θα έλθωσιν εις την Ελληνικόν Επικρατεία δια να συναγωνισθώσιν ή να κατοικήσωσιν εις αυτήν, γ) όσοι εις ξένας Επικρατείας είναι γεννημένοι από πατέρα Έλληνα, δ) όσοι εις ξένας Επικρατείας προ της δημοσιεύσεως του παρόντος Συντάγματος έλθωσιν εις την Ελληνικόν Επικρατεία και ορκισθώσιν τον Ελληνικόν όρκον, ε) όσοι ξένοι έλθωσιν και πολιτογραφηθώσιν».

Ποιες ήταν οι προϋποθέσεις

ΣΤΟ ΠΡΟΣΩΡΙΝΟ

Πολίτευμα του 1822 οι «αλλοεθνείς» αποκτούσαν ιθαγένεια: α) αν διέμεναν πέντε χρόνια στην Ελλάδα «και εις το διάστημα τούτο να μην αποδειχθώσι ποτέ εγκληματίαι», β) τα μεγάλα ανδραγαθήματα και οι σημαντικές εκδουλεύσεις «εις τας χρείας της πατρίδος, ενούμεναι με την χρηστότητα των ηθών είναι δικαιώματα ικανά εις πολιτογράφειν». Οι πολιτογραφούμενοι απολαμβάναν αμέσως τα δικαιώματα του Έλληνα, το «δε δικαίωμα του παραστάτου (βουλευτή) μετά δέκα έτη...».

μαντικότερη μάλιστα αποτύπωση της γαλλικής επίδρασης ήταν η συνδυαστική προβολή του jus sanguinis και του jus soli στον κώδικα του 1835. Ο δραστικός περιορισμός στον νόμο του 1835 της μεγάλης ποικιλίας των επαναστατικών κριτηρίων της «ελληνικότητας» όχι μόνο δεν μπορεί να θεωρηθεί «ασυνέχεια» στην εξέλιξη του ελληνικού θεσμού, αλλά υπήρξε σύμπτωμα και ανάγκη της πολιτικής ανεξαρτησίας.

Οι προσδοκίες

Οι υπήκοοι ενός ανεξάρτητου βασιλείου δεν ήταν δυνατό να προσδιορίζονται με άλλα κριτήρια πέρα από τους δεσμούς της εντοπιότητας είτε της κληρονομικής διαδοχής στην απόλαυση των δικαιωμάτων τους, ακόμη και αν κανένα από τα δύο παραπάνω κριτήρια δεν ικανοποιούσε απόλυτα τις εθνικές προσδοκίες.

Η επικράτηση, άλλωστε, της εξ αίματος καταγωγής στο ελληνικό δίκαιο και η μεταστροφή προς το «ομόαιμον» κατοχυρώθηκαν μόλις το 1856, στις διατάξεις του Αστικού Νόμου, που θεσπίστηκε έναν χρόνο μετά τη σύναψη της πρώτης ελληνοτουρ-

κικής εμπορικής συνθήκης και την αποδέσμευση, συνεπώς, των εμπορικών σχέσεων των δύο κρατών από την αναζήτηση ενός κοινού αποδεκτού σε σχέση με την ιθαγένεια των Ελλήνων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ετσι ίσως εξηγείται γιατί η σημασία του κριτηρίου της εθνικής καταγωγής στο ελληνικό δίκαιο συνδυάστηκε με τη νοπή «διαπλάτυνσι» του πολιτικού έθνους που αναμενόταν να αποδείξει και την ασφυκτική «στενότητα» του ελληνικού κράτους, σε μια εποχή που η διεκδίκηση μιας εθνικής μειοψηφούσας ομάδας δεν ήταν δυνατό να στηριχθεί μόνο στην πολιτική ταυτότητα των μελών της.

Εκτοτε η σημασία της ίδιας αρχής που διατήρησε την κυρίαρχη θέση της και στον νόμο για την ελληνική ιθαγένεια του 1955 και η οποία μέχρι πρόσφατα διατηρούσε σημαντική επιρροή παρουσίασε διάφορες παραλλαγές, αναλόγως των εκάστοτε περιστάσεων ή των εθνικών αναγκών, δημιουργώντας μάλλον αρκετούς προβληματισμούς στους νομικούς, που είναι φυσικό να μην αποδέχονται την καταλυτική επιρροή του εθνικιστικού λόγου στη διαμόρφωση του σχετικού δικαίου.

Ελληνίδες που χορεύουν
«ρωμαίικα». Έργο του Theodore
Align (γύρω στο 1850).

ΠΟΛΙΤΟΓΡΑΦΗΣΗ ΕΚΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΕΝΩΝ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΩΝ

Ενα πρόβλημα που παραπέμφθηκε στο μέλλον

ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΞΕΝΟΥΣ, στα δύο βασικά κριτήρια (εντοπιότητα και χριστιανικότητα) προστέθηκαν, όπως έχουμε δει, κι άλλα δύο προκειμένου να θεωρηθούν Έλληνες: α) η συμμετοχή στην Επανάσταση και β) η «ελληνική φωνή». Μια αντίθεση που πρόκυψε πολύ νωρίς μεταξύ του πρώτου Εκτελεστικού (κυβέρνησης) και Νομοθετικού (Εθνοσυνέλευση) ρίχνει επιπλέον φως στις αντιλήψεις για την ελληνική «ταυτότητα» τα χρόνια του Αγώνα.

Το πρόβλημα που ανέκυψε ήταν αν ένας εκχριστιανισμένος μουσουλμάνος εξισωνόταν με τους Έλληνες - υπήρξαν και τέτοιες περιπτώσεις. Αν η απάντηση ήταν καταφατική έπρεπε να αποκτήσει και «ελ-

ληνικά δικαιώματα» (λ.χ. περιουσία, να αναδειχθεί στη διοίκηση κ.λπ.). Ακόμη και ο «Κιαμίμπεγης», όπως έλεγαν τότε (ο παντοδύναμος πασάς της Κορίνθου και προσωποποίηση της οθωμανικής εξουσίας), αν βαπτιζόταν, έχοντας την εντοπιότητα, γινόταν αυτομάτως Έλληνας. Κάτι τέτοιο θα ακύρωνε, όμως, τους στόχους της Επανάστασης.

Το ζήτημα επιχειρήθηκε να παρακαμφθεί με νόμο. Ετσι προτάθηκε ο εκχριστιανισμένος Οθωμανός να αποκτά πλήρη δικαιώματα «μετά παρέλευσιν είκοσιν ενιαυτών (χρόνων)» και τότε «δύνανται να έμβη εις κοινά υπουργήματα (πολιτικά αξιώματα). Η πρόταση, όμως, αυτή του Νομο-

Δί' αυτό
τούτο...

ΣΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ Σύνταγμα του 1827 δικαίωμα πολιτογράφησης είχαν: α) όσοι ζούσαν τρία χρόνια στην επικράτεια (χωρίς να εγκληματήσουν) και απέκτησαν ακίνητα κτήματα «το ολιγώτερον 100 τάλληρα», β) όσοι ανδραγάθησαν και αποδειγμένα προσέφεραν σημαντικές υπηρεσίες, γ) «όσοι συστήνωσιν σημαντικά καταστήματα, συντείνοντα εις την πρόοδον των τεχνών, του εμπορίου, των επιστημών και της βιομηχανίας» και δ) όσοι πολέμησαν δύο χρόνια στην Ελλάδα είναι «δί' αυτό τούτο» Έλληνες πολίτες.

ΣΤΟ ΠΑΖΑΡΙ.

Με τον πίνακα (δεκαετία 1810-1820) αποτυπώνει ο ζωγράφος Otto Magnus von Stackenberg ακηνή από το παζάρι της Κορίνθου.

θετικού απορρίφθηκε από την κυβέρνηση. «Ουδεμίαν πίστιν οι τοιοῦτοι ἄνθρωποι εμπνέουσιν εἰς τὴν Διοίκησιν, ἐν ὅσω διαρκεί ο παρῶν πόλεμος» ἀπάντησε ἡ κυβέρνηση.

Ο προβληματισμός γύρω από το θέμα δείχνει, ανάμεσα στα ἄλλα, ὅτι ἡ συζήτηση γιὰ τὴν αναγνώριση τῆς ἰθαγένειας κινούνταν σε φιλελεύθερα ευρωπαϊκά πλαίσια καὶ γινόταν με πολιτικά κριτήρια.

Ἐτσι, ὁ Κοραΐς, σχολιάζοντας τὰ σχετικά ἄρθρα τοῦ Συντάγματος τῆς Ἐπιδαύρου κατέθετε τὴ μειοψηφικὴ ἀποψή του:

«Κατὰ τὸ ἄρθρον τοῦτο ὅμως, διὰ νὰ ἴναι τις καὶ νὰ λέγεται Ἕλλην, καὶ νὰ καίρεται ὅλα τὰ δίκαια τῆς Ἑλληνικῆς πολιτείας, δὲν ἀρκεῖ νὰ ἴναι αὐτόχθων κάτοικος τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ χρειάζεται νὰ πιστεῦν εἰς Χριστόν. Ὅθεν αποκλείονται ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν πολιτείαν καὶ ἀπὸ τὴν ἀπόλαυσιν τῶν πολιτικῶν δικαιῶν καὶ οἱ Τούρκοι καὶ οἱ Ἰουδαῖοι· καὶ δικαίως κατὰ τὸ παρόν· ἀλλ' ὄχι διότι δὲν εἶναι Ἕλληνες, οὐδὲ διότι δὲν πιστεύουσιν εἰς Χριστόν, ἀλλὰ δι' ἄλλας αἰτίας αναγκαίας τας

μετ' ὀλίγα. Ἐάν κατὰ τὸ ἐπόμενον ἄρθρον, οἱ ξένοι διὰ μόνης τῆς πολιτογραφήσεως γίνωνται Ἕλληνες, πόσον γνησιώτεροι Ἕλληνες δὲν πρέπει νὰ λογίζωνται, ὅσοι Τούρκοι ἢ Ἰουδαῖοι ἐγεννήθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ κατοικοῦν πᾶσι παρὰ πατρός προ πολλῶν ἐτῶν, καὶ πολλῶν ἑκατονταετηρίδων τὴν Ἑλλάδα;».

Ὁ Κοραΐς θεωροῦσε ὅτι πρέπει νὰ δοθοῦν πολιτικά δικαιώματα στους μουσουλμάνους, ὄχι ἀμέσως ὅμως, διότι «οἱ Τούρκοι, μαθημένοι νὰ μᾶς

δεσπόζωσι, χρειάζονται μακρότερον διάστημα ν' ἀπομάθωσι τὴν δεσποτείαν».

Ἡ συζήτηση γύρω ἀπὸ τὸ ζήτημα, ὅπως ἐπισημαίνει εὐστοχα ἡ Ἐλπίδα Βόγλη στὴ μελέτη τῆς, «φανερώνει ὅτι ὁ κυριότερος παράγοντας πού ἐπηρέαζε τὴν ἐπιλογὴ τῶν κριτηρίων τῆς ἰθαγένειας καὶ οὐλοῦσε σε συγκεκριμένες ἐπιλογές καὶ προτάσεις γιὰ τὴν ἐνταξὴ ἢ τὸν ἀποκλεισμό κάποιων ομάδων ἦταν οἱ ἐπιτακτικὲς ἀνάγκες τῆς ἐμπόλεμης κοινωνίας, παρὰ ἐνδεχόμενες θεωρίες ἢ προσδοκίες...».